

Сестри

Джеймс Джойс

СЕСТРИ

Цього разу він був приречений: у нього стався вже третій удар. Щовечора, переходячи повз будинок (а тоді саме були канікули), я вдивлявся в освітлений прямокутник вікна, і щоразу вікно світилося таким самим рівним і тьмавим світлом. Якби він помер, міркував я, крізь затемнені фіранки прозирали б вогники свічок, я-бо знав, що обабіч голови померлого слід поставити по свічці. Він часто казав: "Недовго вже мені, старому, на світі животіти", та я думав, це він так, знічев'я. Тепер бачу, що ні. Щовечора, вдивляючись у вікно, я пошепки повторював слово "параліч". Воно завжди здавалося мені трохи дивним, як-от слово "гномон" у Евкліда чи "симонія" в Катехизмі. Але тепер воно звучало ніби ймення якоїсь істоти, грішної і прекапосної. Ця істота лякала мене, та я все одно старався триматися поблизу, спостерігаючи за її смертоносним ділом.

Коли я спустився вниз до вечері, старий Коттер сидів перед каміном і курив люльку. Поки тітка накладала мені каші, він, ніби повертаючись до якоїсь незакінченої думки, мовив:

– Ні, я б не сказав, що він був зовсім теє... але було в ньому щось дивне... щось моторошне. Я ось що думаю...

Він попахкав люлькою, збираючи до купи свої думки. Набридливий старий бовдур! Спершу, коли ми тільки познайомилися, було цікаво послухати, як він розводиться про фуси та змієвики, але скоро він із своїми нескінченними розмовами про гуральництво мені добряче осточортів.

– Я маю щодо цього власну теорію, – сказав він. – Гадаю, в нього був один із тих... особливих випадків... Хоча важко сказати напевне...

Він знову посмоктав люльку, так і не розкривши своєї теорії. Побачивши, як я витріщаюся на старого, мій дядько сказав:

– Що ж, тобі мабуть прикро це чути, але твій старий приятель помер.

– Ти про кого? – запитав я.

– Про отця Флінна.

– Він помер?

– Містер Коттер тільки-но сказав нам. Він проходив повз будинок і бачив.

Я знав, що за мною уважно спостерігають, а тому й далі їв, удаючи, що новина мене нітрохи не зацікавила. Дядько пояснив старому Коттерові:

– Малий із панотцем були добрі друзі. І, щоб ти знав, старигань його багато чого навчив; кажуть, він мав до хлопця велику приязнь.

– Хай упокоїть Бог його душу, – сказала тітка побожно.

Старий Коттер якусь мить дивився на мене. Я відчував, як його чорні, наче намистинки, очиці пильно вивчають мене, але нізачо не зробив би йому приємності,

показавши, що відчув на собі його погляд, а тому й далі сидів, утупившись в тарілку. Він знов узявся був за свою люльку, а тоді різко сплюнув у камін.

- Я б не хотів, щоб мої діти, — сказав він, — мали багато до діла з таким чоловіком, як ото панотець.

- Що ви маєте на увазі, містере Коттер? - запитала тітка.

- Я маю на увазі, - сказав старий Коттер, - що це шкідливо для дітей. Я ось що думаю: нехай малий водиться та бавиться з однолітками, а не... Хіба ні, Джеку?

- Я теж так вважаю, - сказав дядько. - Бодай навчиться постояти за себе. Я завжди казав цьому малому розенкрейцерові: не дай собі зарости мохом. У його віці я кожнісінького ранку обливався холодною водою - що влітку, що взимку. Якби не це, давно б уже врїзав дуба. Освіта - воно звісно гарна штука, але... Може містер Коттер хоче шматок тієї баранячої ноги? - додав він, звертаючись уже до своєї тітки.

- Ні, ні, красно дякую, - сказав старий Коттер.

Тітка вийняла страву з шафки й поставила на стіл.

- Але чому ви думаєте, що для дітей це шкідливо, містере Коттер? - запитала вона.

- Це шкодить дітям, - сказав старий Коттер, - бо їхній розум ще надто вразливий. Коли діти бачать такі речі, самі знаєте, воно не минається без сліду...

Я напхав рота кашею, щоб не бовкнути чого зопалу. Бридкий старий червонопикий недоумок!

Коли я заснув, була вже пізня ніч. І хоч я був лютий на старого Коттера за те, що називав мене дитиною, я довго сушив собі мізки, намагаючись збагнути зміст його недоказаних фраз. У темряві кімнати мені ввижалось одутле сіре обличчя паралітика. Сховавшись з головою під ковдру, я спробував думати про Різдво. Та сіре обличчя переслідувало мене. Воно щось мурмотіло і, як я зрозумів, прагнуло в чомусь мені зізнатися. Я відчув, як моя душа відлітає десь далеко, в приємний і грішний край; а воно вже чекало мене там. Воно стало сповідатися мені мурмотливим голосом, а я все дивувався, чому воно весь час таке усміхнене, чому його вуста такі вологі від слини. А тоді я згадав, що воно вмерло від паралічу, і зрозумів, що сам посміхаюся немичною старечою посмішкою, немовби відпускаючи йому гріх святопродавства.

Наступного ранку я пішов поглянути на його будиночок на Грейтбритен-стріт. То була скромна крамничка під багатозначною вивіскою "Мануфактура". Тамтешній асортимент складався переважно з дитячого взуття та парасольок. В буденні дні на вітрині навіть висіло оголошення: "Лагодимо парасольки". Тепер віконниці були зачинені й оголошення не було видно. На дверний молоточок почеплено траурний бант. Двоє вбогих жінок і хлопчик-поштар читали напис на картці, пришпиленій до стрічок. Я також підійшов і прочитав:

1-го липня 1895 року

Преп. Джеймс Флінн (колишній парох церкви св. Катерини, Міт-стріт), шістдесяти п'яти років

R. I. P.

Прочитавши картку, я остаточно впевнився в його смерті; і тут раптом розгубився.

Якби він був живий, я пішов би до невеликої темної кімнатки за крамницею, а він сидів би там біля вогню у своєму фотелі, весь закутаний у пальто. Може тітка передала б для нього пакетик "Добірного", і цей гостинець вивів би його з дрімотного заціпеніння. Я завжди сам спорожняв пакетик до його чорної табакерки, бо в нього так тремтіли руки, що він неодмінно просипав би половину на підлогу. Коли він набирав дрібку табаки й підносив свою велику тремтячу руку до носа, хмарки пилу втікали йому крізь пальці й осідали на пальті. Хтозна, чи не ці постійні тютюнові опади надали древній священичій одежі її блідо-зеленого забарвлення, пак хустинка – вся в тютюнових плямах, що назбиралися за тиждень – якою він намагався стріпати просипані крихти, являла собою знаряддя не надто дійове.

Я хотів зайти й подивитися на нього, та мені забракло сміливості постукати. Я пішов геть. Ідучи сонячною стороною вулиці, я читав театральні афіші у вітринах крамниць. Мене здивувало, що ні я сам, ні світ довкола мене не виявляли ані сліду жалоби, і мене навіть роздратовало те відчуття свободи, що наповнило мене, так ніби його смерть від чогось мене звільнила. Це було таки дивно, бо, як сказав учора мій дядько, він справді багато чого мене навчив. Сам він здобув освіту в Римі, в Ірландській колегії, і навчив мене правильної латинської вимови. Він розповів мені про катакомби і Наполеона Бонапарта, пояснив мені значення різних церемоній Святої Меси та різних регалій, що надягає священик. Іноді він розважався, ставлячи мені карколомні запитання про те, як слід поводитися в таких і таких ситуаціях і чи такі й такі гріхи є смертні, прощенні чи просто вади. З його питань я збагнув, які складні й загадкові є на ділі всі ті церковні таїнства, що завжди здавалися мені простими-простісінькими. Повинності священика, пов'язані з Євхаристією і таємницею сповіді, виявилися такими важкими, що мені було невтямки, як у когось узагалі ставало мужности за них узятися; і я не здивувався, коли він сказав мені, що для висвітлення всіх цих заплутаних питань отці Церкви писали книги такі завгрубшки, як "Британський довідник адрес", і надруковані так дрібно, як газетні замітки з зали суду. Часто, замислюючись над усім цим, я починав затинатися, ляпав якісь дурниці або й узагалі замовкав, а він усміхався мені й скрушно схитував головою. Іноді він проказував слова Меси, а я мусів знати напам'ять усі відгуки й відповідати йому; слухаючи моє лопотання, він задумливо посміхався й кивав головою, раз-у-раз запихаючи велику щипку табаки то в одну, то в другу ніздрю. Сміючись, він вищирював свої великі безбарвні зуби і клав кінчик язика на верхню губу – через цю його звичку я почувався дуже ніяково, поки не запізнався з ним ближче.

Простуючи вулицею, я згадав слова старого Коттера і спробував пригадати, що ж сталося потім уві сні. Згадав, що помітив був довгі оксамитові фіранки і старомодну висячу лампу. Я почувався десь дуже далеко від дому, в якійсь країні з дивними звичаями – чи не в Персії... Але ніяк не міг пригадати, чим усе скінчилося.

Ввечері ми з тіткою навідалися в дім покійного. Сонце вже сіло; в шибках вікон на звернених до заходу будинках відбивалося жовтаво-золоте громаддя хмар. Ненні зустріла нас у вітальні. Вона недочувала, а що кричати в таку мить не випадало, то

тітка просто потисла їй руку. Стара жінка запитальним жестом показала нагору. Тітка кивнула, і та почала важко спинатися вузькими східцями, ведучи нас за собою; її схилена голова ледь виднілася над поруччям. На першому ж сходовому майданчику вона спинилася й заохотливим рухом руки запросила нас до кімнати померлого. Тітка зайшла, а стара, побачивши мої вагання, кілька разів повторила свій жест, щоб і я не барився.

Я зайшов навшпиньки. Крізь мереживні фіранки кімнату заливало тьмаве золоте світло, і свічки в ньому виглядали слабенькими блідими вогниками. Він лежав у труні. За прикладом Ненні ми з тіткою стали навколішки в ногах ліжка. Я вдавав, що молюся, але бурмотіння старої відволікало мене, і я ніяк не міг зібратися з думками. Я помітив, як незграбно застібнуте в неї на спині плаття і як її полотняні пантофлі затоптані обидва на один бік. Я подумав, що старий священник мабуть посміхається, лежачи в труні.

Аж ні. Коли ми підвелися й підійшли до приголів'я ліжка, я побачив, що він не посміхається. Він лежав, великий і поважний, одягнений мов для служби, його великі руки лежали на чаші для причастя. Його обличчя було насуплене, сіре й масивне, з чорними запалими ніздрями, облямоване ріденьким білим пухом. У кімнаті стояв важкий дух: квіти.

Ми перехристилися й вийшли. В маленькій кімнатці внизу ми побачили Елізу, що поважно сиділа в його фотелі. Я став пробиратися до свого звичного крісла в кутку, а Ненні тим часом пішла до буфету й принесла карафку з вишнівкою та кілька келишків. Вона поставила все на стіл і запросила нас випити по трішки. Тоді, за велінням сестри, наповнила келишки вишнівкою і подала нам. Вона наполягала, щоб я скуштував вершкових крекерів, та я відмовився, бо думав, що коли почну їсти, то нароблю багато хрускоту. Трохи засмучена моєю відмовою, вона пішла й сіла на канапі поруч сестри. Ніхто не зронив ані слова: всі мовчки дивилися на порожній камін.

Тітка почекала, поки Еліза зітхне, а тоді мовила:

- Ну, що ж, він одійшов у кращий світ.

Еліза знову зітхнула й ствердно хитнула головою. Тітка взялася пальцями за шийку келишка й відсorbнула ковточок.

- Він... мирно? - запитала вона.

- О, зовсім мирно, мадам, - сказала Еліза. - Ми й не запримітили, як він оддав душу. Бог подарував йому чудову смерть.

- А він устиг...?

- Отець О'Рурк приходив до нього у вівторок, відсоборував, приготував його і зробив усе, що треба.

- То він знав, що скоро помре?

- Він скорився Богові.

- Він і тепер виглядає впокорений, - сказала тітка.

- Жінки, що приходили його обмивати, теж так сказали. Вони сказали, що він такий сумирний і спокійний, наче просто заснув. І хто б міг подумати, що в нього таке гарне

тіло.

- Так, справді, - сказала тітка.

Зробивши ще один ковток, вона додала:

- Ну, міс Флінн, хай там як, а вас має втішити думка, що ви зробили для нього все, що могли. Мушу сказати, ви обоє були дуже уважні до нього.

Еліза розправила плаття на колінах.

- Ах, бідолашний Джеймс! - сказала вона. - Бог свідок, ми зробили все, що могли. Хоч які ми вбогі, та ми не хотіли, щоб він відчував у чім-небудь потребу.

Ненні схилила голову на подушку й наче заснула.

- Сердешна Ненні, - сказала Еліза, дивлячись на ню, — вона виснажилася. Скільки роботи ми з нею переробили. Треба було привести жінок, щоб обмили його, тоді вбрати його й викласти на стіл, тоді дістати труну й домовитися про відправу в церкві. Коли б не отець О'Рурк, не знаю, як би ми дали раду. Це він приніс усі квіти й підсвічники з церкви, написав некролог до "Фріменс Дженерал" і взяв на себе всі паперові клопоти з похованням і Джеймсовою страховкою.

- Хіба це не люб'язно з його боку? - сказала тітка.

Еліза закрила очі й повільно похитала головою.

- Ех, що не кажіть, а давні товариші - то таки справжні товариші, - сказала вона. - В скрутну хвилину більше ні на кого покластися.

- Ваша правда, - сказала тітка. - Але й він, діставши життя вічне, не забуде про вас і вашу доброту.

- Ах, бідолашний Джеймс! - сказала Еліза. - Він ніколи не був для нас тягарем. Що тепер, що раніше - рідко коли ми чули його голос. Тільки й знаття, що він помер, а більше наче й нічого не змінилося...

От коли все скінчиться - тоді вам по-справжньому його бракуватиме, - сказала тітка.

Я знаю, - сказала Еліза. - Я більше не приноситиму йому горнятко з бульйоном, а ви, мем, більше не посилатимете йому табаки. Ах, бідолашний Джеймс!

Вона замовкла, ніби спілкуючись із минулим, а тоді сказала серйозно:

- До речі, я помітила, що з ним останнім часом діялося щось дивне. Коли я приносила йому попоїсти, його требник завжди чогось лежав на підлозі, а він сам сидів у фотелі, розвалившись і розкривши рота.

Вона приставила палець до носа й нахмурилася, а тоді повела далі:

- Та хоч як йому було зле, він весь час повторював, що поки не скінчилося літо, треба знайти погожу днину й поїхати разом із нами до Айріштавна, до будинку, де ми всі народилися. Якби-то ми могли дістати один із цих новомодних безшумних екіпажів, що про них йому розповідав отець О'Рурк, таких, знаєте, із особливими якимись, ревматичними колесами, їх можна винайняти в Джоні Раша, недалечко, через дорогу - він, кажуть, недорого бере - і поїхати собі втрюх, десь так у неділю, під вечір. Він так цього хотів... Бідолашний Джеймс!

- Хай його Бог милує! - сказала тітка.

Еліза витягла хустинку й витерла очі. Тоді сховала її назад до кишені й деякий час мовчки вдивлялася в порожній камін.

– Він завжди був надто сумлінний, – сказала вона. – Обов'язки священика були йому не до снаги. А потім... Господь поклав на нього тяжкий хрест.

– Так, — сказала тітка. – Він був дуже розчарований. Це всі бачили.

В кімнатці запала тиша, і під її прикриттям я підкрався до столу, сьорбнув вишнівки й тихо повернувся на своє місце в кутку. Еліза, здавалося, впала в глибоку задуму. Ми шанобливо чекали, поки вона порушить мовчанку, і після довгої перерви вона повільно мовила:

– Це все та чаша для причастя, що він розбив... З цього все почалося. Звісно, кажуть, що то було нічого страшного, що чаша була порожня. Але все-таки... Кажуть, що винен хлопчик-служник. Але бідний Джеймс так нервувався, хай його Бог простить!

– То он як! – сказала тітка. – Я щось таке чула...

Еліза кивнула.

– Через це він став трохи несповна розуму, — сказала вона. – Почав нудити світом, ні з ким не розмовляв, вештався всюди мов сновида... І от одного разу, коли треба було їхати на виклик, його ніде не могли знайти. Де тільки не дивилися – він наче крізь землю провалився. Тоді причетник запропонував подивитися в церкві. Тож вони роздобули ключі й відчинили церкву. Там був причетник, отець О'Рурк і ще один священик – вони запалили світло й стали його шукати... І що б ви думали? Він сидів собі в темній сповідальні, в повному облаченні, й усміхався сам до себе божевільною посмішкою.

Вона раптом замовкла, ніби прислухаючись до чогось. Я також прислухався; та в будинку було анітелень: я знав, що старий священик лежить, як і лежав, у своїй труні – такий самий, яким ми його бачили, поважний, насуплений, з порожньою чашею на грудях.

Еліза підсумувала:

– Сидів там у повному облаченні й усміхався сам до себе... І коли вони таке побачили, то, певна річ, запідозрили, що з ним не все гаразд...